

Pet in vsi naslednji glavni številniki se jemljejo v 1. in 4. sklonu kot imena in tedaj želé drugega sklona imena, p.: pet, šest, sedem golobov; — v drugih sklonih se pa sklanjajo, kakor prilogi z imenom. Pol (halb) rabi se v 1. in 4. sklonu kot ime, in tedaj želi drugega sklona, sicer pa se ravna sklon po govoru, p.: Pol leta je preteklo. O pol letu (5. sklon) plačal ti bom. Eden (einer), nobeden (keiner) prištevali so se sicer nedoločivnim številnikom. Naša gramatika vverstuje ji nedoločivnim osebnim zaimkom, menda zavoljo tega, ker eden in nobeden povesta nedoločeno osebo. Eden je bil tukaj (quidam), ne povem ga. Nobeden ni bil tukaj. Kedar stoji besedica eden pred imeni, reče se en — a — o.

Te besedice se pa pisatelji sedanjega časa močno ogibljejo in bolj bojé, kakor pošasti, kajti mislijo nemškovati, kedar rekó: En človek me je iskal, rajše rekó: Neki človek me je iskal (neki, adverb. etwa). Res da se moramo nemškovanja ogibovati, ali ko bi v drugih rečeh še gerje ne nemškovali, smeli bi zares biti ponosni.

Številniki se sklanjajo, kakor imena, ali kakor prilogi in zaimena, ker so po svoji obliki in pomenu tem ali unim podobni.

(Dalje prib.)

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

VI.

U. Da je iz mogti — moči, možem, mozi (mozi ti Bog ali mazit' Bog — pravi Dolenc sosedu zdravico napiva-je) prava oblika, kaže slovnica; da pa namesti *z* ali *š* imamo zdaj *r* in pravimo *morem*, — kako je to?

T. To je v nekterih sorodnih jezikih evropskih navadna spreminjava. Tako postavam v latinskem primeri: *os* — *oris*, *mos* — *moris*, *honus* — *honor*, *nasus* — *nares* itd.; v nemškem n. pr.: *frieren* — *Friesel* — *Frost*, *verlieren* — *Verlust*, *küren* — *kiesen*, *war* — *was* — *gewesen*, *gähren* — *Gas*, *Moos* — *Moor* — *Morast* itd.

U. In v slovenskem razum *morem*?

T. O tem piše *Metelko* str. 16. 17: „Znamenito je, da v nanašavnih besedah za staroslov. *še* pridevamo *r*: *nikdar* (*nikdeže*), *kjer* (*kdež*), *dokler* (*dondeže*), *kolikorkrat* (*čes. kolikožkrat*), in v *morem* namesti *možem* spreminjamo ravno tako

š v r. Na Notranjskem pravijo celo renem namesti ženem (ich treibe), in urè nam. uže (schon). Tudi namesti kajati, od tod kazen (die Strafe), govorijo po Dolenskem karati (mit Worten bestrafen)⁴.

U. Kakor nalasè si me napeljal na karati in kaznovati, ker oboje se bere v naslednjih versticah: Kdor darù božjega (kruha) ne spoštuje, tega šiba božja kaznuje; babica jo je pokarala; mati jih je ostro karala... kaj pomeni prav za prav karati?

T. Kar v staroslov. in ruskem še sedaj kazati (castigare, kasteien, hrov. kaštigati, züchtigen, strafen), kazniti ali kaznovati, kazn' ali kazen v poljskem kara, karati (ferire, punire); kara stsl. rixa (cf. goth. kara, lat. cura, Sorge, Klage, Jammer; karati ali — koga jammern über jemand, klagen; kar nam. kvar iz kvariti — kaziti, beschädigen, verderben).

U. Ali ni s to besedo v zvezi tudi pokora, pokoriti in pokarati koga?

T. Nekoliko se vjema; v novoslov. je karati vituperare, reprehendere (mit Worten strafen, ausschelten; cf. rus. pokor' contumelia Tadel). Namesti kajati (lugere, — se, poenitere) bi jaz torej raji primerjal na ravnost kazati s karati po omenjeni spreminjavi: morem — mozi, kora — koša, nebore — ubore — ubošen itd.

VII.

U. „Mrvila je drobtine mravljam ali ticam v lesu“, — pa sej ne červom, ki se v lesu redé in červojedino napravljajo?!

T. Les je v nsl. res Bauholz, Werkholz (liguum), v stsl. in v družih slovanskih jezicih je pa tudi gojzd, log (silva, nemus, Wald); vendar tudi v nsl. se razumè v les iti (v gojzd, ins Holz fahren), in rabi se mislim lahko v tem pomenu (cf. Holz — Gehölz les — lesovje, Hölzenegg — Lésno berdo).

U. Ali bi se ne môglo reèi drevno ali drevesno berdo?

T. Drevo ali dervo pomeni v nsl. a) arbor, b) aratrum (plug), in c) dreva (rus. drova) v množnem številu Brennholz (ligna); torej lahko rečem: Grem v les dreva sekati, grem v les po derv, dreva nese iz lesa, lesovja itd.

U. Zakaj pa se časi piše tica in časi ptica?

T. Kakor tuj in ptuj, tiè in ptiè.

U. Kako se ta pisava razloži in pojasni?

T. Ne le posamesne čerke, celi zlogi se snemajo in odmetajo časi v slovenskem pisanji: nograd n. vinograd, čem — češ — če n. hočem — hočeš — hoče, sem n. jesem, mu n. jemu; tako tudi tič n. ptič (čes. ptak), tica n. ptica, tuj n. ptuj. O tej besedi negotov popraša je *Metelko* v svoji slovnici str. 79: „Ali ni ptuj, fremd, iz put, pot? Hrov. putujem ich wandere (peregrinor), putni (peregrinus). V sedanji ljudski govoricu se sliši sicer le tuj, in ne več ptuj, kakor tudi tič, tica, namesti ptič, ptica Vogel“.

U. Pa se vendar govori tudi ptuj in ptica; ali je res tuj n. ptuj iz putuj?

T. Ne vem, in zelo dvomim, ker se tako različno piše v družih jezikih slovanskih, p.: stsl. tužd', čužd' in štužd', rus. čužij, čes. cizi (cizinec, cizak), hrov.-serb. tudj; od kod. dj ali šd, ako iz put, putuj? Primeri čužd' in čud, čuden (selt-sam, fremd), čužij in čudnij! Nemško se pač vjema z latinskim: Pilger, Pilgrim in peregrinus, in tudi Slovenci pravijo nekteri sv. Pelegrin nam. sv. Peregrin.

U. Pri nas pravijo, kadar je o shodéh veliko ljudi iz vsih krajev: „Toliko je vnanzjih ali zunanjih na shodu“.

T. Vnanji ali zunanji, po lat. extraneus (exter, externus, extraneus), po laški straniero, stsl. stran'n' (in strana regio), rus. stranij, hrov. stran, inostran (alienus, alienigena). Bere se tudi v naših brizinških spominkih: stranna (peregrinum).

VIII.

U. Celó se bere tu, drugej pa clo, in ravno tako se najde sim ter tje zeló in zlo. Kaj mi je misliti o tem?

T. Celo je srednji spol iz celi, cela, celo (integer), in kakor se sicer srednji spol prilogov rabi prislovno (adverbia-liter), tako se sme pisati tudi celo, dasiravno se izrekuje polglasno c'lo, clo.

U. Pa sem že slišal tudi cel', cèl. Ločan postavim e bolj na tanko izgovarja, kot o na koncu.

T. Torej pravim, da je dobro pisati z e: celo; da se o ne izrekuje, je popaka, kakoršna je na pr.: let', vin' itd. ter ni posnemati.

U. Ali veljá to tudi o pisanji zelo in zlo?

T. Res se da razlagati zelo iz zel, vendar ima zel v

žensk. zla in v srednj. sp. zlo (malus, a, um). Zlo pomeni torej male, böse, schlimm, ali pa zlo, a malum, das Böse, das Uebel; zélo pa z visokim é (jat) pomeni v stsl. valde, sehr. Kakor v celo smo tudi v zelo visoki e spremenili v polglasnik, in skorej sploh pravimo zlo in clo nam. celo in zélo ali zeló, da se loči koj od zélo, kakor se tu in tam sliši namesti pravega želo (stimulus, aculeus, Stachel).

U. Zlo lep, zlo dober, se reče po tej razlagi torej hudo lep, hudo dober v tretji stopnji!

T. In zelo lep (valde pulcher), zelo dober (valde bonus) je silo, jako lep, prav dober. Ker se je v stsl. pisal é (jat), in ker se tako pomen vsaj nekaj določi, res ni napčno pisanje celo lep (ganz, sehr schön), zelo dober, celo ne, celo nič (cf. ganz und gar nichts) itd.

IX.

U. Slišal sem že, da se ima cel in ves ločiti v pisanji, pa ne vem kako.

T. Janežič to razloči str. 225, kjer piše: „Ves, vsa, vse pomenja prav za prav to, kar v nemščini all, alles, — v latinščini: omnis, cunctus, universus, totus; včasih pa se menja med slovenskim ljudstvom s prilogom cel t. j. ganz, unversehr — v lat. integer, n. pr.: Vsi ljudje vse vedó (kar pa ni res). N. pr. — Koren vsega hudega je lakomnost. Met. — Vsa (bolje kot cela) zemlja (jaz bi djal: ves svet) je hiša božja. Ravn. — Ves dan, vse leto, vse dni svojega življenja itd.“

U. Ali se mar ne sme reči cel dan, celo leto, celo življenje?

T. Sme se sme, sej se ravno v teh zadevah reče lahko integer ganz, in sej tudi *Metelko* piše p.: cel teden je bil tam; celo noč nisem spal itd.

U. Cel je hlebec, dokler ni načet; cele so hlače, cele so bukve, dokler niso natergane ali raztergane.

T. Nasprot pa se mora reči: vsi hlebci so bili načeti; hlače so vse umazane; vse bukve sem prébral (ne pa cele); vse mesto je bilo po koncu (ne pa celo mesto); vsa šola se je veselila praznikov (ne pa cela šola); vso kupico sem popil (ne pa celo kupico sem popil!), vsemu svetu je znano itd. Sicer pa pomeni cel tudi zdrav, sanus.

U. Rane se celijo, ranjena roka ali noga se celi itd.

T. Torej je celiti sanare, sanum (salvum, integrum) aliquem reddere; celovati osculari, salutare (küssen, herzen), celovanje salutatio (pariter convenit etymologice cel' (integer) cum salvus, salvum i. e. integrum aliquem velle, — Kop. Glag. Cloz.)

U. Ali imajo drugi Slovani tudi te besedici s povedanim razločkom?

T. Sploh ste znane vsim, le da bližnji naši sosedje pravijo sav (vas), sva, sve namesti našega ves, vsa, vse, ktero se lepše vjema s staroslovensko obliko. — In kakor se znamenja tretja ali presežna stopnja s celo, zelo ali zelo lep, tako se sklepa v višji stopnji tudi ves ali vsega: vsemogočen ali vsegamogočen, vsegavedin itd.

Podučno berilo za mladost.

IV.

R e d.

Pregovor pravi: „Red je duša vseh reči“, to je: vse, kar človek dela in stori, naj dela in stori po redu, da mu bo delo teknilo in koristilo. Red pa ni samo potrebna, ampak tudi prav lepa reč. Če je človek pokoren in priden, je lepo; ravno tako lepo pa je tudi, če je reden. — Kdaj kmet orje in seje? Ako bi kmet v pravem času ne oral in sejal, ali bi delal po redu? Gotovo ne, in sicer zato ne, ker bi ne delal v pravem času. Vsa narava nam kaže in tudi lastni nagib nas opominja, da naj po dnevu delamo in po noči počivamo. Ako pa bi kdo namesti po dnevu, pa po noči delal, in po dnevu počival, bi ne bilo po redu. Kadar odzvoní k božji službi, gremo v cerkev; če pa še kdo zunaj cerkve postopa in pride pozneje v cerkev, ali je taki človek reden? Pa tudi ta bi ne delal po redu, če bi v cerkvi kaj takega delal, kar se v cerkvi ne spodobi. Kako moramo tedaj delati, da bomo vse po redu delali? Mi moramo vse delati in storiti v pravem času in na pravem kraji. To pa še ni vse. Če pridemo v kako hišo, in tukaj vidimo, da so vse reči križem in narobe, tako, da komaj stopamo, ali moremo reči, da je v taki hiši redno? Kjer je redno, je tedaj vse na pravem kraji. Kje imajo čevlji in škorne svoj kraj, na klopi, ali pod klopjo? Kam denemo praznične oblačila, ko jih v nedeljo zvečer slečemo? Kam denemo orodje, ki ga ne ra-